

Stadsportarkivet - en skatt og en skam.

Av byarkivar Arne Skivenes

Da Stadsporten ble tatt i bruk som arkivlokale i 1793, omfattet byens arkiver vesentlig 1700-tallsmateriale. Bybrannen i 1702 hadde også ødelagt mesteparten av byens arkiver.

Ved innflyttingen kan vi ikke se at det er blitt foretatt noen ordning eller registrering av materialet. Og allerede da var man klar over at ventilasjonen var problematisk. Det som fra først av så ut til å skulle bli løsningen på byens arkivproblem, skulle snart vise seg å bli starten på en lidelseshistorie.

I 1824 ble det bevilget 100 Spd til ordning av arkivet, da det "især i afd. raadstuskriver Larsens Tid skal være bragt i den Stand at de nødvendige Documenter fra ældre Tider vanskelig kan findes". Men arbeidet ble stadig utsatt, og vi vet ikke om det ble gjennomført.

I 1848 ble rådstueskriver Bonnevie gitt 100 Spd for å ordne arkivet. Dette resulterte i en håndskrevet katalog som var ferdig i 1850. Arkivet ble delt i to hovedavdelinger: I Brev og Documenter, og II Protocoller. Første avdeling er videre delt inn etter arkivskapende administrasjon: Magistrat, Skiftevesen, Havnevesen osv., på samme måte som vi ville gjøre idag. Andre avdeling er derimot inndelt etter type protokoller: Judicielle Protokoller, Administrative Protocoller osv., på tvers av arkivskapende enhet.

I 1853 ble rådstueskriveren pålagt ansvaret for arkivet gjennom kongelig resolusjon. Men i praksis hadde han små muligheter til å gjøre noe i praksis.

I 1856 ble Stadsportarkivet gjenstand for offentlig fokusering gjennom artikler i Bergensposten. Avisens hovedanliggende var å få Stadsporten revet: "Den eneste Nytte, den gjør, er, at den tjener til Opbevaringssted for Byens gamle Archiv. Men spørger man om den i denne Henseende tilfredsstillende alle Fordringer, maa man visselig svare Nei." Og videre: "Er det umuligt at finde et andet Sted i Byen, hvor en fuldkommen hensigtsmæssig, mod Ildebrand sikker og Skjønhedssansen bedre, end denne hæslige Bygning, tilfredsstillende Bygning kan opføres?" Det nevnes at det har vært på tale å flytte Stadsarkivet til Hagerupsgårdens kjeller, men dette frarådes av avisen: disse kjellerne er for fuktige, og de som skulle arbeide der ville "føle Ligheden mellem Archivværelserne og Fængselsceller". Til slutt nevnes at "Vi er imidlertid vidende om at der nys er gjort Byen et Tilbud", en privatmann har tilbudt seg for egen regning å bygge nytt arkiv på tomten ved siden av Stadsporten, mot at han deretter fikk lov å rive Stadsporten. Som vi ser ble det ikke noe av dette.

"en død og utilgjængelig Skat"

I 1869 viet Bergensposten arkivene nok en gang stor oppmerksomhet. I en bredt anlagt artikkelserie tas til orde for et offentlig bibliotek og et sentralarkiv i Bergen. Dette oppstilles som en grunnleggende forutsetning for en høyskole eller universitet, og også som en forutsetning for en videre utvikling av Bergens Museum.

Den anonyme artikkelforfatteren er svært godt orientert, og bruker sterke ord: "en aldeles utilgjængelig "Mystifikation" ... "et hemmelighetsfuldt "terra incognita", lige ubekjendt som Nordpolen" ... "en død og utilgjængelig Skat". Årsakene til forfallet er mangel på orden og registratur, og bygningsmessige svakheter ved Stadsporten: "Det er nok især dens Calot, som blir skjør - om allerede "Maanen" skinner frem, tør ikke siges med Bestemthed. Men vist er det, at den nu og da drypper sine Taarer tvers igjennem Taget og medfølgende ned paa de ærværdige Folianter og Dokumenter, der selvfølgelig mugne og skimle af pure Ærgrelse."

"en mægtig Drivfjeder"

Artikkelen fokuserer på mulighetene: "Og dog vilde Alt dette, naar det engang paa en for Byen værdig Maade var bragt frem for Dagens Lys, blive en mægtig Drivfjeder til at fremkalde en øget videnskabelig Sans i vor By. Ikke at tale om, hvilken stor Lette et ordnet og registreret Arkiv vilde være for Byens Embedsmænd og Kommunemænd, der nu ofte med den største Møie maa rode frem et eller andet halvraadde og muggent Dokument, der fordres som Agtstykke i denne eller hin Sag."

"en Kommunesag for Nutid og Fremtid"

Bergensposten avsluttet sin artikkelserie slik:

"Skulde vi nærmere udpege, hvem der efter vor Mening har en speciel opfordring til at tage sin Del af Sagens videre Behandling, saa maatte det vel blive enhver af de høiere Embedsmænd, hvis Arkiver savner og søger efter en Bekvemmelighed; ligeledes kunde vel ethvert Medlem af Kommunens Bestyrelse eller Representanter føle, at her virkelig foreligger en Kommunesag for Nutid og fremtid, kun ventes paa at en gjør det første Skridt, kommer med det første Forslag til Afgjørelse af vedkommende Myndighed."

Dette resulterte i at Formannskapet inspiserede Stadsporten, og fant tilstanden "meget Sørgelig": "De forskjellige Afdelinger var tildels saa fuldpakkede, at der fleresteds var ufremkommeligt, naar man ikke vilde benytte de paa Gulvet liggende Papirer og Dokumentpakker til Fodskamler." Det kan likevel ikke sees at det ble gjort noe med saken.

I 1885 ble det opprettet et Stiftsarkiv - som senere ble kalt Statsarkiv - i "Betlehem" fattigskole på Klosteret, og "Stiftets arkiver" ble flyttet over dit, mens "Byens arkiver" ble værende igjen på Stadsporten. Vi kan ikke se at det ble gjort noe for å skape orden eller bedre vilkår for det som ble tilbake. Endel nytt materiale ble nå overført til Stadsporten, og den var snart like overfylt.

"raaddent Allehaande"

Nå var det stille om saken frem til 1908. Da skrev bibliotekar Anthon Mohr Wiesener en artikkel i Bergens Adressecontours Efterretninger, der de kritikkverdige forholdene påny ble fremholdt. Almenheten - som kun får seg servert resultatene av historieforskningen - "lever naturligt i den gode tro at Byens Autoriteter, paa hvem Omsorgen for disse Byens værdifulle Skatter hviler, ogsaa sørger for dem, som det sig bør." Dette er så langt fra tilfellet, om det noen gang har vært det. Og han legger til følgende hjertesukk, som det er lett for oss å slutte oss til: "Dette er saa meget underligere i en Tid som vor, hvor Interessen selv for det simpleste Skrammel af gammelt, sættes høit i Ære og betaales i dyre Domme."

"I det samme, man aabner den tunge Yderdør, slaar en ram lugt af raaddent Allehaande en imøde. Luften er dertil fugtig. Halvmørke hersker, - uden netop i de smaa Vindusnischer. Paa Hylder og i Kasser findes Arkivsagerne opstillet om hinanden. Tommetykke Lag af Støv og Skid indbyder ikke til Berøring, endmindre til Studium."

Artikkelen førte til at Wiesener selv ble engasjert til å bringe arkivet i orden. Dette ble gjort i 1909. I 1911 utga Bergen Kommune Wieseners katalog, forøvrig en av Norges første trykte arkivkataloger.

I 1922 fikk daværende statsarkivar Bing overført en god del arkivsaker til Statsarkivet. Mye av dette var statlig materiale, men også endel av byens arkiver ble overført.

I 1940-årene ble det laget en ny håndskrevet katalog, som også fikk med seg endel av materialet som ble plassert i Stadsporten på 1920- og 30-tallet.

På 1930-tallet var det på nippet at Statsarkivaren ikke benyttet seg av sin rett til å kreve materialet overlevert under henvisning til at det var vanskjøttet.

I 1970 ble det igjen fokusert på arkivforholdene. Denne gangen var det universitetsbibliotekar Knut L. Espelid som i anledning byens 900 års jubileum skrev en artikkel om byens arkiver i Bergens Historiske Forenings Skrifter. Han gjennomgikk arkivets sørgelige historie, og måtte også for sin del konstatere at alle tidligere krisetiltak til tross: "Bergen bys arkiver er idag i en lite tilfredsstillende forfatning. En kan i mangt og meget være fristet til å gjenta Wieseners ord fra 1908 og tale om skandaløse tilstander." "På grunn av forsømmelse fra de kommunale myndigheters side, er meget av dette materiale blitt skadet i århundredernes løp, og en del er gått tapt for alltid."

til Statsarkivet

Da tilbudet kom i 1971 om å plassere materialet i Statsarkivet, var riset på plass bak speilet. Hadde ikke kommunen frivillig gått med på dette, ville materialet etter all sannsynlighet blitt krevet inn under

henvisning til vanskjøtsel. Avtalen var at materialet skulle være deponert i Statsarkivet inntil kommunen selv var istand til å overta det.

I 1975 nedsatte formannskapet en arkivkomite for å utrede behovet for byarkiv, den avla innstilling i 1977. Sikringsarbeidet ble startet i 1976, og i 1979 ble det ansatt byarkivar i Bergen, som den siste av de større byene i Norge.

til Byarkivet

Det nystartede Byarkivet gikk løs på oppgaven med å overta ansvaret for Stadsportarkivet igjen, og i 1980-82 var dette institusjonens hovedoppgave. Gjennom en ekstrabevilgning kunne en engasjere kompetent hjelp, og materialet ble både delvis nyordnet og konservert. Endel protokoller som hadde vært sperret for alle bruk i mange tiår, kunne nå stilles til disposisjon igjen.

I 1982 var mesteparten av Stadsportarkivet brakt tilbake til Byarkivet. Etter avtale med Statsarkivet ble enkelte deler av det midlertidig stående, først og fremst endel folketellingsmateriale. Det ble nedlagt 8,5 årsverk i prosjektet, 267 hyllemeter ble flyttet, fordelt på 10 billass. 1049 dokumentpakker ble gjennomgått og pakket om, 440 protokoller ble helkonservert, derav 91 med pergamentbind. i alt ble 28.989 foliosider helkonservert.

Arbeidet med konservering og videre ordning har fortsatt. Ennå er deler av dette materialet uordnet, først og fremst gjelder dette Fattigvesenets og Kirkevesenets arkiver.

Hva inngår i begrepet Stadsportarkivet? Dette er de viktigste arkivene i dette begrepet:

- Bergen Magistrat
- De eligerede menn
- Havnevesenet
- Landsognerenes Formannskap
- Offentlige stiftelser
- Bergen komm. sykehus
- Ligningsvesen
- Borgervæpningen
- Fattigvesen
- m.m.

I Byarkivet svarer ikke begrepet "Stadsportarkivet" til noen fysisk enhet lenger. De fleste arkivene er ført sammen med annet materiale fra samme arkivsakper, og det er laget nye register og lister. For noe materiale (Fattigvesen m.m benyttes fremdeles den håndskrevne katalogen fra 1944.) Mesteparten av materialet er som sagt brakt til Byarkivet, men det gjenstår å få overført folketellingsmateriale fra Statsarkivet, og det er også behov for en revurdering av uttaket fra 1922.

er skandalene slutt?

Hvor står vi så nå? Er det duket for nye skandaleoppslag i bergenspressen om vanskjøtsel av byens skatter?

Vedr. materialet fra Stadsportarkivet er status: De akutte konserveringsbehov er dekket. Resten vil bli tatt over langs. Ordningmessig er det meste under kontroll. For arkivene tilhørende fattigvesen m.m. trengs et krafttak. Betjeningsmessig er forholdene stort sett bra.

Men materialet står fremdeles i lokaler som ikke yter det tilstrekkelig sikkerhet. Som provisorium kan det aksepteres, men hvor lenge?

Nonneseterprosjektet kan gi byen en god mulighet for å løse dette problemet.

Det er 200 år siden sist noen gjorde noe praktisk for å skaffe Bergen et permanent byarkivlokale. Det lyktes ikke så godt. Det er 124 år siden Bergensposten satte saken på dagsorden. Der står den ennå.

(Byarken nr. 2 1993)

Kommentar 2003: Bystyret vedtok 19. oktober 2002 å godkjenne leiekontrakt for byarkivet i nye

lokaler i Hansa Bryggeris tidligere anlegg på Kalfaret.